

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/18, Summer 2018, p. 599-618

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14112>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Eylül 2018

✓ Accepted/Kabul: Eylül 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet Safa YEPREM - Prof. Dr. Gözde ÇOLAKOĞLU SARI

This article was checked by iThenticate.

MÜZİK TERAPİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE UYGULANDIĞI MEKÂNLARA BİR BAKIŞ

Şeyma ERSOY ÇAK* - Nuri ÖZCAN**

ÖZET

Bilinen ilk zamanlardan itibaren müzik, Tanrı ile iletişim kurmak ve topluluk ritüelleri (törenler) için önemli bir role sahip ve bu ritüellerin bir parçasıdır. Eski Hindistan'da, Çin'de, Yunan ve Türk'lerde sesler ve seslerin etkileri üzerine inançlar geliştirildiği, telkin, fizyoterapi ve müzik-terapi gibi uygulamaların yapıldığı bilinir. Antik Yunan döneminde ilk hastanelerden Asklepieion, İslâm dünyasında Selçuklular ve Osmanlılar döneminde görülen bimarhane/darüşşifâ gibi mekanlar, müziğin tedaviye yardımcı bir unsur olarak tatbik edildiği yerlerdir. Özellikle Osmanlı döneminde makamların, insanın his dünyasına tesiri, hangi tür hastalıkların tedavisinde tatbik edildikleri; ten rengi ile makamlar arasındaki münasebet gibi konular tarihsel aktarımla günümüze ulaşmış bilgilerdir. Makalenin amacı, Eski Yunan'dan Osmanlı dönemine dek müziğin insan yaşamına ve his dünyasına tesirlerini aktaran yazılı kaynakların tespiti ve "müzik terapi" kavramının disipline edilme, kurumsallaşma sürecine ışık tutmaktır. Elde edilen kaynaklara göre, antik dönem ve Ortaçağ İslam dünyası düşünürlerinin eserlerinde yer alan müzik terapi geleneği hakkında kronolojik anlatım yöntemiyle, müzik terapi kullanımı üzerine geniş bir literatür sunulmuştur. Araştırmada veri toplama yöntemiyle ulaşılan Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça, Türkçe ve İngilizce kaynaklar değerlendirilmiş, geniş bir literatür çalışması tarihsel aktarımla sunulmuştur. Selçuklu ve Osmanlı döneminde müziğin tedavi amaçlı kullanıldığı mekanlardan örnekler verilirken, müziğin makamsal bağlamda insana tesirlerinin yüzyıllardır mevcut olduğu tespit edilmiştir. 18. yüzyıldan sonra kurumsallaşmaya başlayan bu alan, bilim açısından araştırılmış ve giderek daha çok bilimsel araştırma konusu olmuştur. Günümüzde dünyanın çeşitli

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, El-mek: scak@medipol.edu.tr

** Dr. Öğretim Üyesi İstanbul Medipol Üniversitesi Müzik Bölümü, Türk Müziği Ana Sanat Dalı, El-mek: nozcan@medipol.edu.tr

bölgelerinde ve çeşitli tıp alanları ile bağlantılı olarak müzik tedavi yöntemleri geliştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik terapi, Antik dönem, Osmanlı, Makam, Mekan.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF MUSIC THERAPY AND AN APPROACH TO ITS APPLICATION VENUES

ABSTRACT

Music has an important role to communicate with God and for community rituals (ceremonies) and is a part of these rituals since the first known times. Developing beliefs on sounds and sound effects, doing suggestions, doing physical therapy and music-therapy applications is known in ancient India, China, Greeks, and Turks. Asklepieion, one of the first hospitals of ancient Greek era, bimarhane/darüşşifa, the old hospitals of Ottoman and Seljuks era of Islamic world are some venues that music is applied as a supportive factor of treatment. The influence of music modes to human feelings, for which diseases music is applied for treatment; the relationship of skin tone and music modes especially in the Ottoman period are some topics that are carried by historical context till nowadays. The purpose of the article is to detect the written sources of effects of music to human life and feelings from Ancient Greek to Ottoman periods and to sort out the institutionalization and disciplinization process of "music therapy". In this study Ottoman Turkish, Arabic, Persian, Turkish and English sources evaluated, and a large literature study presented in a historical context. The existence of the effects of music in the mode context for centuries have been identified during exemplifying the venues which apply music as a treatment method in Seljuks and Ottoman periods. This area, which started to be institutionalized after the 18th century, has been investigated in terms of science and has increasingly been the subject of scientific research. Today, music treatment methods are developed in various regions of the world and in connection with various fields of medicine.

STRUCTURED ABSTRACT

Intorduction

These people, who are known as a *shaman*, *kam*, *baksı* and poet in the old Turkish world and who have a great influence on the people, also have the skills in poetry, medicine, magic, dancing, and music. Music has been used for treatment and magic in these applications which have a long history.

As far as we can understand from ancient Greek writers, music has a distinctive status in the society. Caelius Aurelianus, who first mentioned the concept of using music for treatment, suggested that it would be beneficial to play obua with the Phyrigian method for treating the chronic patients and that music was very effective particularly for some psychic patients. Pythagoras has explored the possibility of treating desperate or quick-tempered patients with certain melodies while

describing music by calculating the mathematical ratios of fret spacing. While Hippocrates was told to bring some patients to the temple in company with the hymns, Plato's student of Socrates, conveyed his thoughts about the music providing a person tolerance and comfort by affecting the depths of the soul, thanks to the harmony and rhythm, in the years of 400s BC. It is possible to state that the source of the music therapy implementations that were formed with the contribution of the Central Asian and Khorosan culture and developed during the Seljuk and Ottoman Period is based on the science and art masters including Al-Kindi, Muhammad ibn Zakariya al-Razi, Al-Farabi, Abu Ali Sina, Safi al-Din al-Urmawi and Abd al-Qadir Maraghi.

The booklets on *Brethren of Purity* mention the relationship between the music and people, while Safi al-Din al-Urmawi explains the effects of the music modes on the human psychology in *Kitab al-Adwâr*. In addition, Fethullah Şirvani in the *Musiki Risalesi* and Lâdikli Mehmed Çelebi in *Risâletü'l-Fethiyye* explain the music modes similarly and the effects of these modes on the human emotions. In addition, Abd al-Qadir Maraghi shared similar views in his work called *Jami al-Alhan* Abdulaziz, the son of Abd al-Qadir Maraghi, also mentioned the effects of the music modes on human emotions in his work *Nekâvetü'l-edvâr*. In his book called *Risale-i Musiki*, Yusuf, the son of Nizameddin from Kırşehir and another book called *Ruhperver*, which was assumed to be written in the same period mention the relationship of the music modes with the periods of time. The work of Şuuri Hasan called *Ta'dilü'l-emzice* and ed-Dürer of Mehmet Hafid Efendi also revealed similar approaches about the music modes. In *Mecelletun fi'l-müsika*, written by Fethullah Şirvânî and in *Risâletü'l-Fethiyye* and *Zeynülehân* of Ladikli Mehmet Çelebi explain about how it would be effective to use the specific music modes during a certain time of the day. In *Kenzü't-tuhaf* of Kasan Kâşânî, this issue was mentioned with the following words, "It was quoted from Sheik Abu Ali Sina". Gevrekzâde Hasan Efendi, in his book *Neticetü'l-fikriyye fi tedbir-i velâdeti'l-bikriyye* wrote, "The musical tunes give so much pleasure to the children and they give them comfort and peace, as well as the musical tunes help people forget the worries and facilitate sleep". Abdulbaki Nasir Dede, in his book *"Tetkik ve Tahkik"* ("Examination and Verification" states that it is difficult to deny the influence of music on people. In addition, in *Mecmua*, Haşim Bey mentions with images the effects of musical modes on the human body, the relationship between the modes and 4 elements (fire, water, air and soil), the points of actions of the musical tones on the human body, the musical tunes that affect the heart (like düm-tek), the effects of the modes on the human spirit and the period when the musical modes affect the human spirits.

While the instruments and their applications in the therapeutic use of music are important in terms of organology, their application in history has been a guideline for today's music therapists. In the light of the information that we have obtained from the available sources, it can be observed that particularly the applications in the Seljuk and Ottoman period were the attempts to systematize these applications. In some sources, it is mentioned that the musical modes are arranged according to the hours during a day or days during a week and some sources state that which musical mode is good for which illness. For the systematization, the data have been presented on which musical modes cure which illness and some places such as bimarhane/darüşşifa (old

Turkish hospital) for implementing these practices. Today, in many parts of America and Europe, musical treatment methods are developed in various fields of medicine including psychiatry, neurology, orthopedics, and general surgery and the hospitals and application centers are actively used for these applications.

Purpose

The purpose of this study is to enlighten the process of disciplining the concept of "music therapy" in the 20th century by identifying the written sources that convey the effects of music on human life and emotions, starting from Ancient Greece until the Ottoman period. According to the identified sources, the application and development of music therapy tradition in various geographies have been followed chronologically and a wide literature on the use of music in history has been provided.

Data collection and evaluation techniques

Handprints and manuscripts of Ottoman, Arabic, Persian, Turkish, English, which were reached through data collection method, were evaluated and a large literature study was presented in chronological order. In the literature review, these written and visual sources were evaluated and the data obtained from the ancient civilizations to the present day were presented chronologically. In terms of space and application, the study focuses particularly on the Ottoman period and specific examples from period sources were systematized.

Conclusion and recommendations

In this article, the sources related to the relationship between the music and human life and the therapeutic effect of music on emotions have been presented in a chronological order the institutionalization process of music therapy was investigated. From the ancient civilizations to the present day, reference information on music therapy or music therapy applications has been obtained through numerous sources. Particularly, the study reveals chronologically the effects of musical modes on the human emotions, the information on which musical modes cure which illness and the relationship between the skin color and the musical modes during the Ottoman period. While music therapy applications were systematized after the 12th century, the spatial nature of the applications was determined to be intensified in the same period as well. While giving examples of the spaces used in therapeutic purposes during the Seljuk and Ottoman period, it was revealed that the effects of music on human beings have existed for centuries. This area, which started to be institutionalized after the 18th century, has been investigated in terms of science and has increasingly been the subject of scientific research. Today, music treatment methods are developed in various regions of the world and in connection with various fields of medicine. Hence, there are spaces designed for this purpose.

In the music therapy field, which was disciplined thanks to the music therapy bands that are formed in Europe and USA and the published information, the new methods and applications such as Rolando Benenzon, Juliette Alvin and Tony Wigram and the Nordoff-Robbins music therapy model started to influence all over the world. Thanks to the establishment of the *National Association for Music Therapy*

in 1950 and various institutionalization steps, music therapy practices have gained scientific technicality in many parts of the world. In this context, in the light of theoretical literature, various music therapy centers should be established according to the musical culture of the society and training programs should be prepared.

Keywords: Music therapy, ancient period, Ottoman, Music modes, Space.

Müziğin İnsan Yaşamı Üzerine Etkilerinin Tarihsel Süreci

Bilinen ilk zamanlardan itibaren müzik, Tanrı ile iletişim kurmak ve topluluk ritüelleri (törenler) için önemli bir role sahiptir ve bu ritüellerin bir parçasıdır (Blacking, 1974; Giola, 2006; Gouk, 2000; Licht, 1946). Eski Hindistan’da, Çin’de, Yunan ve Türk’lerde (Colombe, 2012) sesler ve seslerin etkileri üzerine inançlar geliştirildiği bilinir. Eski Türkler’de, akıl ile çözülmesi zor olan sırlı şeylerin büyü olduğu inandır ve bu büyüün tedavisi için de “şaman” adlı kişilerin faaliyetleri ön plana çıkardı. *Şaman, kam, bahşı, ozan* gibi isimlerle de anılan ve halk üzerinde büyük etkisi bulunan bu kişilerin, aynı zamanda şâirlik, hekimlik, sihirbazlık, rakkaslık ve mûsikişinaslık gibi vasıfları da bulunurdu. Şamanlar törenlerde trans halinde ve en eski Türk çalgısı kabul edilen “kopuz” eşliğinde şiirler okurlardı. Türk müziğinin en eski örneklerinin bu nağmeler olduğu söylenir (Köprülü, 1966: 57-58). Şaman (kamlı) inancının din adamları olan *kamlar*, sağaltım ve büyü amacıyla müzikten yararlanmışlardır. Ayrıca çalgılar ve insan sesi, korkulan doğaüstü güçlerden korunma, yardım dileme, başka insan ve hayvanlar üzerinde etkili olma amaçlarıyla kullanılmış olmalıdır (Goher Vural, 2016: 18).

İlkel kabilelerdeki inanca göre, ister canlı, ister ölü olsun her varlık kendisine ait gizli bir ses ve şarkıya sahiptir. İşte o canlının tepki göstereceği bu ses ve şarkı ile büyü yapılarak varlık yok edilebilir, bu sebeple bu ses gizli tutulurdu. İlkel kabilelerdeki sihirbaz doktorlar, hastanın veya onun bedenindeki kötü ruhun ses ve şarkısını bularak onu iyi etmeye çalışırlardı. Büyücü bu suretle hastanın bedenindeki kötü ruhla temasa geçirdi (Ak, 2017: 16; Güvenç, 1985: 3’den). Orta Asya “kam”ları tarafından müziğin kullanımının tabiat seslerini taklitte başlayan, trans halindeki duygularla hastaya yardımcı olma şeklinde ortaya çıktığı ifade edilir. Uygur Türkleri’nde ise “emçi” adı verilen tabipler ve “atasagun”, “otacı” adında saray tabiplerinin olduğu bilinir. Ülkedeki tabiplerin başına “otacı iliği” denilirdi ve bu terim daha sonraları Osmanlılar’da “hekimbaşı” olarak kullanılmaya başlandı (Güvenç, 1999: 815-816). İslamiyet’ten önce Türk devletlerinden Hunlar’ın ilk dönemlerinde kamlar, toplumun hem din ve bilim adamı, hem büyücüsü hem doktoru hem de müzisyeni idi. Örneğin, Hunlar’da dini müzik, ilahi özelliğinin yanında sağaltımsal ya da büyüsel nitelikler taşımaktaydı. (Goher Vural, 2016: 69-70). Altay ve Altaylar’ın kuzeyindeki şamanlar, âyin, fal, sihir ve tedavide davulları kullanıyorlardı. Prof. A. İnan’ın bildirdiklerine göre Kırgız Türkleri’nin “yarı Müslüman, “bahşı” adlı kopuzcuları sihir, fal, tedavi, iyi ruhları çağırma, kötü ruhları kovma törenlerinde yalnızca, kopuz kullanıyorlardı. Kırgız Baksalarının tedavilerde çaldıkları kemençeler “kıyak” adı verilen yaylı kopuz türleriydi (Ak, 2016: 98, Ögel, 1991: 6-7’den). Şamanizm, insanın bilinçdışındaki bilgilere erişmek için tekrarlayan davul çalma ve şarkı söylemenin dahil olduğu çeşitli tekniklerdeki şifa uygulamalarına sahipti. Nörofizyolojideki güncel çalışmalar, bu tür antik iyileşme tekniklerinin etkinliğinin nedenlerinden yola çıkarak, müzik terapistlerinin hastalarla çalışmalarına yararlı olacak modern müzik terapi teknikleri ve şamanik uygulamalar arasındaki paralellikleri araştırmaktadır (Winn, Crowe & Moreno, 1989).

Müziğin en eski zamanlardan beri şiddetli arzuların tedavisinde kullanıldığı söylenir. Saul’un histeriden meydana gelen gazapları genç Davud’un *rebab* nağmeleriyle sakinleştirdiği, (Daubresse, 1908’den aktaran Ak, 2016: 22) eski Yunan mitolojisinde güzel *lir* çalmasıyla tanınan Apollon’un hem müziğin hem de hekimliğin tanrısı sayıldığı ve insanlara lir çalarak sıkıntılarını

giderip onlara neşe verdiği örneklerinde olduğu gibi... (Grebene, 1978: 17'den aktaran Ak, 2016: 24). M.Ö.12-8.yüzyıllar arasında dağınık kabileler halinde yaşamış olan Frigler'de (Albayrak, 2007: 12) musikinin, cinsel heyecanı uyarıcı etkisi ve Gudrun Rohde'nin araştırmalarına göre (yine Frigler'de) "Dionysos Kült'ü" ile ilgili "Corybantes" danslarında ortaya çıkan psişik hastalıkların flüt çalarak tedavi edilebileceğine inanışları, müzikle tedavinin başlangıcını (Colombe, 2012: 28) gösteren örnekler arasında söylenebilir. Yazı-öncesi antik dönem toplumlarında müzik dini/manevi, iyileştirici/sağlık ve sosyal rollere entegre halde kullanılmıştır. Benzer şekilde, müzik terapiye fiziksel, manevi ve sosyal olma yolundaki bütünleşme terimi üzerinden odaklanan bazı yaklaşımlarda ise müzik, sağlıklı yaşam ile bütünleştirilmiştir.

Antik Yunan yazarlarından anladığımız kadarıyla müzik, temelde toplum için belirgin bir pozisyona sahiptir. Caeleius Aurelianus'ın aktarımına göre müziği tedavi için kullanma fikrini ilk kez Pythagoras (Pisagor) (M.Ö 585-500) ortaya çıkarmıştır. Aurelianus'un, kronik hastaları tedavi etmek için Frigya usulü obua çalmayı salık verdiği, özellikle bazı psişik hastalarda müziğin son derece etkili olduğunu savunduğu söylenmektedir (Grebene, 1978: 20; Daubresse, 1908: 5'den aktaran Ak, 2016: 26). Pythagoras müziği, titreşimden meydana gelen, perde aralıklarının matematiksel oranlarının hesap edilmesiyle tarif ederken (Hamlyn 1987, Byers 2012'den), umutsuzluğa düşen kimseleri veya çabuk öfkelenen hastaları belirli melodilerle tedavi edebilme imkânını araştırmıştır. Hippocrates'in bazı hastaları tedavi etmek için ilahiler eşliğinde tapınağa götürdüğü söylenirken, filozof Sokrates'in öğrencisi Platon'un da (Eflatun) M.Ö 400 senelerinde müziğin ahenk ve ritimle, ruhun derinliklerine etki ederek kişiye bir hoşgörü ve rahatlık verdiğini şu sözlerle ifade ettiği bilinir:

Mûsikî tanrıçalar tarafından insanlara yalnız şakraklık, neşe vermek ve duygularını tatlı bir şekilde gıcıklamakla kalmayıp sıkıntılarını, kasvetli coşku ve heyecanlarını teskin etmek için bile uygun görülmüştür (Colombe, 2012: 27; Grebene, 1978: 17 ve Daubresse, 1908: 3'den aktaran Ak, 2016: 24).

Platon'un (M.Ö 347) *The Republic*'te anlattığına göre müziğin eğitimsel bir rolü vardır. Platon, "Bedenlerin eğitimi jimnastik, ruhların eğitimi müzik ile yapılır" derken aslında sanat eğitimine işaret etmektedir (Akan, 2012: 39). Müzik dinlemek aşırı olmadığı sürece kişinin karakter dengesine yardımcı olur. Aşırı dinlemek, zayıf ruh için güçsüzlük, güçlü ruhlara ise heyecan verir. Ayrıca, Platon müzikal yenilikleri tehlikeli bulur. Platon'un öğrencilerinden Aristotle (M.Ö 384-323), müzik ve insanlar üzerindeki etkileri hakkında konuşurken müziğin ne olduğundan başlayarak, müziğin amacının ne olduğu sorusuna doğru yol alır. Yaşamı, meşguliyet ve boş zaman olarak ele alan Aristotle, ikincisine daha büyük önem vermiştir. O'na göre müzik, para kazanmak, ev idaresi, bilgi edinme, yargılama, askeri beceri ya da sağlığı iyileştirmek amaçlı değildir. Yani, müzik yaşamda iki öncelikli amaca hizmet eder: eğlence ve karakter gelişimi. Eğlence, gevşeme (rahatlama) etkisi olduğu için daha önemli görünür. Gevşeme, acıyı azaltmada bir çare sunar (Byers, 2012: 28-30). Milattan önce dördüncü binyıl ile yaklaşık milattan sonra dördüncü yüzyılın sonuna kadar uzanan süreçte gelişmiş olan ve M.Ö. 8.yüzyıldan itibaren Yunan uygarlığının da aralarında yer aldığı İlkçağ uygarlıklarında müziğin, başlangıçta büyü amaçlı yapılırken daha sonra mitolojik ve dini bir nitelik kazanmış olduğu düşünülmektedir (Akan, 2012: 58). Aristides, (2.yüzyıl) musiki hakkında kapsamlı bir kitap yazmış ve kitabın içinde "İhtirasları Tedavi Etmek İçin Musiki" başlıklı bir bölüme yer vermiştir. İhtiraslar meyanında yazar, melankoliyi, üzüntüyü ve sıkıntıyı ele almakta, bunların büyük akıl bozukluklarına neden olabileceklerini belirtmektedir. Teofrates ve Platon'un akıl hastalıklarına karşı, Romalı hekim Asclepiades'in ise psişik sıkıntılara karşı musikiyi kullandığı söylenir (Colombe, 2012: 28).

İslâm dünyasında müzik bilhassa Emevîler döneminde (661-775) sosyal hayata girmiş, müziğin çeşitli dallarıyla meşgul olanlar, toplumda teşvik edilmiş, saygın kişiler olarak değerlendirilmiştir. Abbasîler döneminde (750-1258) ise müzik bilhassa icrâ sahasında aynı konumunu korurken, nazariyat ve ilmî çalışmalarla da tanışmaya başlamıştır. Orta Asya, Horasan

kültürüyle oluşmaya başlayan, Selçuklu ve Osmanlı döneminde gelişimini sürdüren müzikterapi geleneğinin kaynağını Kindî (ö.866 ?), Ebûbekir Zekeriyâ er-Râzî (ö.925), Fârâbî (ö.950), İbn Sîna (ö.1030), Safiyyüddîn el-Urmevî (ö.1294), Abdülkâdir-i Merâgî (ö.1435) gibi bilim-sanat üstadlarının eserlerinden almış olduğu söylenebilir.

Kindî, telli entrümanlara dair yazmış olduğu eserinde “Hayvan cinslerinin, tek bir tür enstrüman sesi ile hareketlenmediğini, her bir hayvan cinsini hareketlendiren entrümanların farklı olduğunu; bir çobanın, hiçbir yardım almaksızın sürüsünü eli ile çaldığı ıslıkla topladığını, tellerden çıkan sesi duyan tavuskuşunun bu güzel musikinin etkisiyle nefis renkler alan kuyruğunu harekete geçirdiğini söyler. Ayrıca, Kindî “İşittiğinde insanın nefisini boşaltarak öldüren, rahatlatarak uyutan, düşmanla karşılaştığında veya harplerde kahramanlaştıran, onu sevindirerek ferahlatan ve ruhunu güçlendiren musikilerin mevcudiyetinden” bahseder. Bir doktorun sıhhatini korumak maksadıyla şifasını arayan hastanın neye ihtiyacı olduğunu bilmesi gibi hünerli bir musikişinas-filozofun da, kişinin şiir, melodi ve ritim türlerinden hangisi ile bütünleşeceğini bilmesi gerektiğini ifade eder (Turabi, 1996: 136-138).

Ebûbekir Zekeriyâ er-Râzî de “Melankolik hastaların, bir işle meşgul olmak suretiyle tedavi edilmesi gerektiğini” söyledikten sonra meşguliyetle tedavinin nasıl uygulanacağını şöyle anlatır: Melankolik hasta, balık tutma veya avlanma gibi eğlenceli işlerden biri ile uğraşmalıdır. Mümkünse çeşitli oyunlara alıştırılmalı, huyunu, ahlakını, davranışlarını beğendiği ve sevdiği kimse ile buluşup görüşmeli, dostluk kurmalıdır. Ayrıca, müzik öğrenmeli, öğretmeli, özellikle güzel sesle okunan şarkılar dinlemelidir. Melankolik hastanın ancak bu şekilde sıkıntılarından, dertlerinden kurtularak iyileşmesi sağlanabilir (Grebene, 1976: 18).

Fârâbî de müziğin astronomi ile ilgisi üzerinde durmuş ayrıca seslerin insan ruhunda meydana getirdiği etkiler ile ilgili görüşler ileri sürmüştür. Aynı zamanda enstrüman icracısı olan Fârâbî ile ilgili olarak “bir müzik icrası esnasında hazır bulunanları bir nağme ile güldürüp diğeri ile ağlatıp, diğeri bir nağme ile de uyuttuğu” şeklindeki rivayetlere bazı eski müzik nazariyatı eserlerinde rastlanmaktadır. (Özçimi,1989: 100, 261) Ünlü hekim ve filozof İbn Sînâ “Küçük çocukların beden ve ruh bakımından daha sağlıklı bir şekilde büyümesi için onların vücut hareketleriyle ve müzikle uyumaya alıştırılmasını tavsiye etmekte; ileride bunların çocuğun vücut yapısının ve ruh sağlığının gelişmesinde çok etkili olacağını” belirtmektedir (Terzioğlu, 1984: 259).

Orta çağ boyunca Hristiyanlık, hastalığın insanlara, Tanrı tarafından verilmiş bir cezalandırma şekli olduğu inancına sahip olmuştur. Boethius’a göre (480- 526) müziğin rolü, melankoliye, çaresizliğe (hayal kırıklığına) ve deliliğe deva olmak ya da bunları dengelemektir. Ayrıca, Boethius’un ifadelerine göre müzik, kilisenin de desteklediği bir kavram olarak iyi ve kötüyü etkileyebilecek yetkidedir. Bu süreçte kilise, sadece belirli müziklerin ibadet zamanlarında duyulmasını yeterli olarak belirlemiştir (Byers, 2012: 28-32). Bu suretle müzik, saz şairleri/ozanların (troubadours) ortaya çıkışında olduğu gibi önemli toplumsal bir rol olarak gelişmiştir. Saz şairleri, soylular için ezbere şarkı ve şiir söyleyen, dans eden gezginlerdir. İşlerinin en önemli yanı, bu eğlence esnasında bir coğrafyadan diğeri haber taşıma vazifesini gerçekleştirmeleridir. Orta Çağ’da müzikteki bu gelişmeler direkt olarak müzik terapiyi etkilemez. (Buradaki önemli nokta, müziğin kullanımının iyi yaşamın ayrılmaz bir parçası olmasından hareketle dini ve seküler/sosyal müziklerden farklılaşmış olmasıdır.) Bu iki ayırt edici rol, müzik terapinin çeşitli modellerindeki gelişme ve ifadeyi devam ettirmiştir. Bu dönemde, belirli bir müziğin belirli kişilik çeşitlerini ve ihtiyaçlarını etkileyebileceğine olan inançla birlikte, genel olarak müziğin sağlıklı olan ilişkisi minimal düzeyde görülür. Antik Yunan’dan kalan müziğin tutkulu etkileyici gücüne dair varsayımlar, Rönesans ve Barok dönemlerini de etkilemiştir. Örneğin, davulların arzular yükseldiğinde çalınması, nefesli çalgıların doğa tutkularının açığa çıktığına olan inanca ait olarak

kontrolün azaldığı durumları sembolize etmesi, arp ve lir çalgılarının ise doğruluk ve adaleti temsil etmesi gibi özellikler müzikal seslerin yaşam algısına etkisini aktarmak için kullanılmıştır (Byers, 2012: 33-34). Antik Yunan'dan modern zamana dek, bir dizi hekim müziği, tıbbi bir işlem olarak yazmıştır (Horden, 2000; Giola, 2006). Büyük İskender'in fizikçisi olan Nearchus, müziği akrep ve zehirli yılanın sokmasına antikor olarak kullanırken (Licht, 1946); Tebli hekim İsmenius, siyatik tedavisinde, Aristo'nun öğrencisi Yunan filozof Theophrastus (yaklaşık M.Ö 371-288) ve Yunan tıp doktoru Asclepiades (yaklaşık M.Ö 124-40) müziği demans hastalarını sakinleştirmek için kullanmıştır. Kalkedonlu Yunan filozof Zenon (Xenocrates M.Ö 396-314) müzikle kuduz hastalıklarını iyileştirirken, Doktor Bonnet gut hastalığını, Montpellier kökenli Doktor Louis Roger ise bazı sinir hastalıklarını tedavi etmiştir (Ducourneau, 2016: 2).

Habeşistan'da Addisababa'da şeytan çıkarmak ve Zambiya'da hastaların teşhis ve tedavisi için müzik kullanılmaktadır. Kenya'da Mola kabilesinde trans âyini (ritmik danslar, aşırı teneffüs, sıçrama, sallanma) ile hastanın yarı ölü halde komaya girmesi sağlanır, hasta ayılınca iyileşmiş olur. Zambiya'da halen devam ettirilen bu yöntemde, davulun ritmi ve dansla, hastanın heyecan hali artırılarak, sinir sisteminde bir değişiklik yaratılmaktadır. Amerika'da Nevada ve California'da yaşayan Wasko Peyote tarikatı üyeleri, müzik ve titreşimleri kullanarak, insanlar üzerinde etkili olabilmektedirler. Burada, vınlama, davul, çingirak, düdük sesleri önemlidir. Söylenen şarkılar ve yapılan âyin, deneyin dini ve heyecan verici olduğunu göstermektedir. İskandinav halkları arasında şarkılar ve melodiler hastaları tedavi etmek, ya da insanları hasta yapmak, yaraları iyileştirmek ve kanı durdurmak, ağrıyı dindirmek ya da uyku temin etmek için kullanılmaktadır (Ak, 2016: 18-19; Güvenç, 1985: 9-11'den). Hastalıkların tedavisinde söylenen şarkılar, çalınan müzik ve ritim, yapılan danslar ve yakılan tütsülerden maksat, kötü ruhları etkileyerek hastanın vücudunu terk etmesini sağlamaktır. Bu çalışmaları yürüten sihirbaz-doktorlar usta-çırak usulüne göre yetiştirilerek, itina ile seçilen yetenekli, bedenlen, zihnen ve ahlaken güçlü kişilere aktarıldı. Yakın zamana dek gizli olan bu eğitim ve teknikler, batıda ve doğuda çeşitli kitaplar ve eğitimlerle açıklanmaya başlanmıştır (Ak, 2016: 17).

Müziğin İnsan Sağlığını İyileştirici Uygulamalar İçin Kullanıldığı Mekanlar: Bîmarhâne / Dârüşşifâlar

Eski Yunan'da hekimlik tanrısı olarak kabul edilen Heros Asklepios, M.Ö.4.yüzyılda Yunanistan'da bulunan Epidaures'daki Asklepieion gibi bir sağlık koruma yurdunu, Bergama'da da kurmuştur. Asklepieionlar dünyanın bilinen ilk hastaneleridir. Bu mekanda, telkin, fizyoterapi ve müzik-terapi gibi uygulamalar yapıldığı bilinmektedir. (Ak, 2016: 28)

Osmanlı döneminde nazariyatçılığı ile de tanınan ünlü mûsikişinaslar, eserlerinde; makamların burçlar, insan karakteri ve hastalıklar üzerindeki etkilerini konu alan bölümlere yer vermişlerdir. Bu süreçte müziğin iyileştirici özelliğini tatbik amaçlı bîmarhane/dârüşşifa olarak bilinen çeşitli mekanlar geliştirilmiştir. İslâm dünyasında müziğin tedaviye yardımcı bir unsur olarak bîmarhane/dârüşşifâlarda tatbik edilmesi, özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde görülür. Müzikle desteklenen tedavilerin yapıldığı başlıca bîmârhâneler şunlardır:

a. Nureddin Zengî Bîmârhânesi: 1154'te Şam'da Selçuklu Atabegi Nureddin Zengî tarafından kurulmuştur. Bîmârhânenin ilk başhekimi Muhammed b. Abdullah el-Bâhilî aynı zamanda müzisyen olup müziğin, hastalıkların tedavisindeki tesirini incelemiştir.

b. Gevher Nesîbe Tıp Medresesi: 1204'te Kayseri'de Anadolu Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Keyhüsrev ile kız kardeşi Gevher Nesîbe Hatun tarafından yan yana yaptırılmış olup, bu mekanda teori ve pratiğe dayalı tıp eğitimi verilmiştir.

c. Amasya Dârüşşifâsı: 1309'da İlhanlılar döneminde, Yıldız Hatun tarafından yaptırılmış olup; Fatih Sultan Mehmed Han döneminde 14 yıl başhekimlik yapan Sabuncuoğlu Şerefeddin Ali zamanında hastalara cerrahî müdahaleler yapılmış ve makam müziğiyle ruhsal ve fiziksel hastalıklar tedavi edilmiştir (Turabi, 2015: 3).

d. Fâtih Dârüşşifâsı: 1470'te Fatih Sultan Mehmet Han tarafından, kendi adıyla anılan külliye içinde yaptırılan şifâhânedir. Evliyâ Çelebi bu dârüşşifâ için *Seyahatnâme*'sinde şu ifadeleri kullanıyor:

Dârüşşifâyı Ebulfeth Sultan Mehmed, 70 hücre, 80 adet kubbe olarak yaptırmıştır. 200 hizmetlisi, müderrisi ve hekimbaşısı vardır. Herhangi bir kişi hastalandığında buraya getirilip, ona hizmet verilir. Süslü ve sırmalı kumaştan yatakları vardır. Hastalara her gün iki defa çeşit çeşit yemekler verilir. Vakıf, o derece kuvvetlidir. Mutfakta keklik ve sülün kuşlarının eti bulunmazsa, bülbül, serçe ve güvercin pişirilip hastalara bol bol verilir. Akıl hastalarının sıhate kavuşmaları için saz ve söz topluluğu tayin edilmiştir (Altundağ, 2005: 115).

e. II. Bâyezid Dârüşşifâsı: 1484'te Sultan II. Bâyezid tarafından saray mimarı Hayreddin'e Edirne'de Tunca nehri kenarında inşâ ettirilmiştir. 1653 yılında Edirne'yi ziyaret eden Evliya Çelebi, Edirne Dârüşşifâ'sı hakkında özetle şunları yazmıştır:

Merhum ve mağfur Bâyezid Velî Hazretleri vakıfnâmesinde hastalara devâ, dertlilere şifâ, dîvânelerin rûhuna gıda ve def-î sevdâ olmak üzere on aded hânende ve sâzende tahsîs etmiştir ki üçü hânende, biri neyzen, biri kemânî, biri mûsikârî, biri santûrî, biri çeng santûrî, biri ûdî olup haftada üç kere gelerek hastalara ve delilere mûsiki faslı verirler. Allah'ın izni ile pek çoğu âvâz-ı sazdan hoşhâl olurlar. İlm-i mûsikîde nevâ, rast, dügâh, segâh, çârgâh, sûzinâk makamları onlara mahsustur ammâ makâm-ı zengüle ile makâm-ı bûselikte rast karar kılsa âdeme hayat verir. Cümle sâz u makamlarda rûha gıda vardır (Altundağ, 2005: 115).

Evliya Çelebi ayrıca bu gibi hastaların sadece mûsiki ve ilaçla değil, güzel kokulu çiçekler koklatılarak da tedavi edilmeye çalışıldığından bahseder:

... Bahar mevsiminde sîmüzerîn, deve boynu, muşk-i rûmî, yasemin, gül-i nesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lâle, sümbül gibi çiçekleri hastalara verip güzel kokusuyla hastaların iyileşmeleri temin edilir. Fakat delilere bu çiçekleri verince kimini yerler, kimini de ayaklarıyla çiğnerler (Altundağ, 2005: 114).

Ünlü tıp adamı Hekimbaşı Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi (ö.1801), müzikle tedavi konusunda müstakil olarak yazdığı *Risâletü'l-mûsikîyye mine'd-devâi'r-rûhâniyye* adlı eserinde, bîmarhâneler ve özellikleri hakkında şunları söylüyor:

... Eskiden, büyük şehirlerdeki bîmarhânelerin ücretli ve mevki sahibi hânendeleri vardı; dârüşşifânın hazine, kilâr, kapı ve duvarlarında çeşitli sazlar asılıydı. Bu sazlar, hastalara uygulanacak mûsiki icrâsı için gerekli idiler. Bîmarhânelerde, hastanın rahatsızlığı tespit edilip, onun bu rahatsızlığını giderecek uygun makamlardaki eserler, muhtelif sazlarla icrâ edilerek ona huzur vermeye çalışılırdı. Ancak zaman içerisinde bu mûsiki âletleri, hasta rolü yapan bazı sahtekârların, bîmarhânelerde yaptıkları aşırı ve hoş olmayan hareketlerinin sonucu olarak, buldukları yerlerden kaldırılmıştır. Bundan önce de belirttiğimiz gibi mûsiki, ruhu açan sesler, gamı gideren nağmeler, gizli hastalıkları def etmeye, bedenî sıkıntıları gidermeye bir vâsıttır. Binâenaleyh eski filozoflar ve ilim adamları, mûsikinin şerefini ve kudretini açıklamışlardır". (Gevrekzâde Hasan, nr. 571/2, varak 65^b – 66^a)

Yine Gevrekzâde Hasan Efendi, yazdığı *Neticetü'l-fikriyye fî tedbir-i velâdeti'l-bikriyye* adlı eserinde “Musiki nağmelerinden çocukların da fazlasıyla zevk aldığından ve musikinin onların nefislerine ferahlık ve huzur verdiğiinden; üzüntülerini yok ederek uyku ve istirahat hali sağladığından” bahseder (Gevrekzâde Hasan, nr.7092, vr.87^a). Yukarıda isimleri zikredilen dârüşşifâların dışında, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bilim ve sanatın birleştirilmesiyle yapılan çalışmalar neticesinde müzikle tedavi geleneği canlı tutulmuştur.

Müziğin İnsan Bedeni ve Hisleri Üzerindeki Etkileri

Makamların, insanın his dünyasına tesiri yani hangi makamın, günün hangi saatinde nasıl bir etki yaptığı; makamların hangi tür hastalıkların tedavisinde tatbik edildikleri; ten rengi ile makamlar arasındaki münasebet gibi konular, eski dönem mûsiki risâlelerinde ve musiki nazariyatı üzerine yazılmış eserlerde devamlı olarak ele alınmıştır. Türk müziği nazariyatı tarihi çerçevesinde konuya bakıldığında; mûsiki tarihinin en eski kaynaklarından *İhvân-ı Safâ Risâleleri*'nde, mûsiki-insan ilişkileri konusunda şu ifadelerle yer verilmektedir:

Bir insanın bazı zamanlar hoşlandığı melodiden, farklı bir zamanda hoşlanmadığını ve onu mutsuz ettiğini görürsünüz. Nağmelerin, nefisler üzerindeki tesirleri çeşitli şekillerdedir. Nefislerin, bundan aldıkları lezzet ve sevinç de farklı ve çeşitlidir (Kahraman, 2012: 137, 159).

Nazariyat eserlerinde, bu konu ile ilgili tespit edilen bilgiler şöyledir:

Safiyüddin el-Urmevî, *Kitâbü'l Edvâr*'ında makamların insan psikolojisi üzerindeki etkilerini şu ifadelerle anlatıyor:

Her makam ve şeddinin nefse ayrı bir lezzet ve tadı vardır. Onlardan bir kısmı kuvvet, bazısı cesaret, bazısı ise sevinç ve coşku vericidir. Onlar üç çeşittir; uşşak, nevâ, bûselik. Makamların etkisi, yaradılışlarındaki özellikler dikkate alındığında Türk'e, Habeşli'ye, Zenci'ye ve dağda oturanlara göre değişir. Rast, nevrûz, ırak, ısfahân, nefse güzel bir coşku verir, Büzürg, râhevî, zîrefkend, zengûle ve hüseyinî nefse bir çeşit hüzün ve sükûnet verir (Uygun, 1999:126).

Lâdikli Mehmed Çelebi, *Risâletü'l-Fethiyye* adlı eserinde şu görüşleri ileri sürüyor:

Eski ve yeni bilginler, uşşak, nevâ ve bûselik (ebûselik) makamlarındaki bestelerin insana güç verdiğini, cesareti arttırdığını ve tam bir ferahlık hissi verdiğini belirtirler. Rast, ırak, ısfahân, nevrûz, gerdâniye, pençgâh ve zâvili makamlarındaki besteler, orta derecede ferahlık ve hoş bir tat verir. Zîrefkend, büzürg, zengûle, rehâvî, hüseyinî, hicâzî, geveşt, şehnaz, hisâr, hümâyün, müberka', bestenigâr, sabâ, rekb, ısfahânek, mâye, selmek, nühuft, bayâtî, uzzâl, eviç ve hûzî makamlarındaki besteler; biraz ferahlık duygusu ve bunun ötesinde hüzün ve taşkınlık hissi uyandırır.

Edvâr sâhibi [Safiyüddin] râhevî dâiresini: aşırı ağlama

Zîrefkendi: aşırı hüzün,

Büzürgü: korkaklık,

İsfahânı: aşırı cömertlik,

İrakı aşırı tat alma,

Uşşâkı aşırı kahkaha,

Zengüleyi aşırı uyku,

Nevâyı aşırı cesaret,

Ebûseliği aşırı güç,

Hüseynîyi aşırı sukûnet,

Hicâzîyi aşırı tevâzû dâiresi olarak adlandırdı (Tekin, 1999: 204; *Zeynülelhân*, vr. 121^{a-b}; Yıldız, 2011: 81-82).

Lâdikli Mehmed Çelebi ayrıca *râhevî* makamındaki eserlerin, memleketlerinden uzakta yaşayan kimselerce memleketini ve dostlarını hatırlattığı için, “garipler meclisinde” okunması gerektiğini; İsfahân makamındaki eserlerin de, gönüllere büyük bir rahatlık ve ferahlık verdiği için “âşiklar meclisinde” okunması gerektiği vurgulanmıştır (Tekin, 1999: 204; Akdoğan, 2009: 238). Abdülkâdir-i Merâgî de *Makâsıdu'l-elhân* adlı eserinde, *râhevî* ve zengûle makamlarının, kavga ve fitnenin meydana geldiği sarhoşlar meclisinde çalınmamasını ifade eder (Uslu, 2015: 230).

Yukarıda Safiyyüddin'in, değişik his ve duyuşlara göre yaptığı makam tavsîf tablosu, Fethullah Şîrvânî tarafından aynen tekrarlanmıştır (Akdoğan, 2009: 237). Öte yandan Fethullah Şîrvânî *Mûsiki Risâlesi*'nde, *Risâletü'l-Fethiyye*'nin neredeyse aynısı olan ifadelere yer veriyor:

Uşşak, nevâ ve ebûselik makamları; şubelerden mâhur ve nihavend insanlarda kuvvet, cesaret ve rahatlık tesiri uyandırır. Rast, irak ve İsfahân makamları; nevrûz ve gerdâniye âvâzları ile pencgâh ve zâvil şû'beleri orta derecede bir rahatlık ve hoş bir tat tesiri yapar. İsfahân, özellikle medenî insanların tabiatlarına uygundur. Zîrefkend, büzürg, zengûle, *râhevî*, hüseyinî ve hicâzî makamları; mâye, selmek âvâzları ile nühüft, nevrûz'ul bayâtî, uzzâl, eviç ve hûzî şubeleri, biraz rahatlık, hüzn ve sukûnet tesiri yapar. (Akdoğan, 2009: 237)

Abdülkâdir-i Merâgî de *Câmiu'l-elhân* adlı eserinde, Fethullah Şîrvânî ile aynı görüşleri paylaşıyor ancak, hüznlendiren makamlara geveşt ve şehnâz âvâzeleriyle hisâr, hümâyun, müberka', bestenigâr, sabâ, nevrûz-ı Arap, İsfahâne ve rûy-i irak şû'belerini ilâve ediyor (Hazrâî, 2009: 260).

Abdülkâdir-i Merâgî'nin oğlu Abdülaziz ise *Nekâvetü'l-edvâr* adlı eserinde: “Üç uyumlu daire olan uşşak, nevâ ve bûselik ile mâhur ve nihâvend şû'belerinin, cesaretlendirici özellikleri göz önüne alınarak Habeşliler'in Zengibarlılar'ın ve bilhassa Türkler'in ve Moğollar'ın karakterlerine daha uygun olduğunu; Rast, nevrûz, irak ve İsfahânın, rahatlatıcı ve neşe verici tesirleri yanı sıra hicâzî ve hüseyinî'nin de cesaret verici tesirler bıraktığını; Büzürg, zîrefkend ve *râhevî*'nin hüznlendirici tesirlerinin olduğunu; Zîrefkend, *râhevî*, sabâ, rekb, nevrûz-ı asl ile birleştirilmiş hüseyinî gibi nağmelerin de ağlatmak için insanda hüzn etkisi yaptığını” ifade eder (Koç, 2010: 180).

Yine 15. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen *Hadâiku'n-Neğamât* adlı mûsikî nazariyatı eserinde bu konu ile ilgili şu bilgiler yer alıyor:

Rast, İsfahân, irak makamlarıyla şû'belerden pencgâh, âvâzelerden gerdaniye ve nevrûz rahatlık sağlar; büzürg, rehâvî ve zengûle makamlarıyla hisar, müberkâ', bestenigâr, nevrûz-i sabâ, nevrûz-i Arab şû'beleri ve rûy-i irak mürekkeb makamlarıyla şehnaz âvâzesi hüzn; hüseyinî, hicaz makamları mutluluk; bayâtî, dügâh, uzzâl, eviç, hûzî şû'beleri ve mâye, selmek âvâzeleri korku, nefret etkisi meydana getirir (Çakır, 2017:134).

Haftanın Günleri İtibariyle Kullanılması Gereken Makamlar:

Sadece Hızır b.Abdullah'ın *Kitâbül-edvâr*'ında rastlanan bu makam tablosu ilgi çekicidir:

Pazar (Yekşenbih) gecesi: bûselik, rehâvî,

Pazar (Yekşenbih) günü: hüseyinî,

Pazartesi (Düşenbih) gecesi: irak, zîrefkend, büzürg,

Salı (Seşenbih) gecesi: uşşak, zengûle,
 Çarşamba (Çehârşenbih) gecesi: ısfahan, zîrefkend-î kûçek,
 Çarşamba (Çehârşenbih) günü: bûselik, rehâvî,
 Perşembe (Pençşenbih) gecesi: irak, zîrefkend, büzürg,
 Cuma (Âzîne) gecesi: rast,
 Cuma (Âzîne) günü: nevâ, hicaz,
 Cumartesi (Şenbih) gecesi: uşşak, zengûle,
 Cumartesi (Şenbih) günü: ısfahan, zîrefkend ve kûçek (Özçimi, 1989:193).

Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Makamlar

Bu konuda, özellikle Gevrekzâde'nin verdiği bilgiler dikkat çekiyor.

Rast makamı: Felce iyi gelir.

Irak makamı: Ateşli hastalıklara, güçsüzlüğe ve kalp çarpıntısına iyi gelir.

İsfahân makamı: Soğukluk ve kuruluştan kaynaklanan hastalıklara iyi geldiği gibi, zekâ gücünü artırır.

Zîrefkend makamı: Yüz felci, sırt ve mafsâl ağrılarıyla kulunç gibi rahatsızlıkları giderir.

Rehâvî makamı: Baş ağrısı, kalp çarpıntısı ve kanla ilgili hastalıkları tedavi eder.

Büzürg makamı: Bağırsak ağrısı ve kulunca faydası olup, zihni berraklaştırır; sevdâ ve çeşitli korkularla ilgili rahatsızlıklara faydalı olur.

Zengûle makamı: Kalp rahatsızlıkları, ciğer ve mide ile ilgili rahatsızlıklara faydalı olmasının yanı sıra kalbe ferahlık verir.

Hicaz makamı: İdrar yolları rahatsızlıklarının yanı sıra şehvî gücü harekete geçirir.

Bûselik makamı: Kulunç hastalıklarına, kalça kemiği ağrısı ve başağrısı rahatsızlıklarına faydalıdır.

Uşşak makamı: Gut hastalığı, uykusuzluk ve ayak ağrılarının tedavisinde faydalıdır.

Hüseynî makamı: Kalp ve ciğer iltihaplanmalarına, mide rahatsızlıklarına, hummâlî hastalıkların ateşini düşürmede faydalıdır.

Nevâ makamı: Siyatik, kalça kemiği ağrısına iyi geldiği gibi, hanımların terlemesini gidericidir (Turabi, 2015: 117-118) (Uslu, 2001: 54-55).

Makam - Ten İlişkileri:

Nazariyat eserlerinin bazılarında: müzisyenlerin, ten rengine göre insanların mizaçlarının uyum sağladığı makamların bilinmesinin önemi vurgulanır. Bu bilgileri şöyle özetleyebiliriz:

a- Karayağız insanlar: Tabiatları sıcak ve kurudur. Bunlar için uygun makam irak ve bu makama tâbî olan makamlardır.

b- Buğday tenliler: Tabiatları sıcak ve ıslaktır. Bunlar için uygun makam ısfahân ve bu makama tâbî olan makamlardır.

c- Sarışın tenliler: Tabiatları soğuk ve kurudur. Bunlar için uygun makam rast ve bu makama tâbî olan makamlardır.

d- Kumral tenliler: Tabiatları soğuk ve ıslaktır. Bunlar için uygun makam kûçek ve bu makama tâbî olan makamlardır (Doğrusöz, 2012: 198-199; Arısoy, 1988: 89-90; *Rûhperver*, 2004: 41; Hasan Şuûrî, vr.87^a; Uslu, 2001: 53).

Ayrıca insanların, toplumdaki durumları ve mevkileri göz önüne alınarak; onlara hangi makamları dinletmenin ve dinlemelerinin uygun olacağına dair, eski nazariyat kitaplarında bilgiler bulunmaktadır. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz:

- a.) Sultan ve meliklerin katında hüseyinî makamı çalmak,
- b.) Meşâyih, köy kethüdâları, Türkmen ve Kürdler katında ısfahân, zîrefkend ve kûçek
- c.) Vezirler, ulular, âlimler, kadılar katında irak, zîrefkend, büzürg çalmak,
- d.) Subaşılar, askerler, silâh ehli, sanat ehli ve ince iş işleyenler katında bûselik çalmak,
- e.) Halk katında rast çalmak ,
- f.) Sûfiler katında rehâvî çalmak ,
- g.) Dervişler katında hicaz çalmak münasıptir. (*Rûhperver*, 2004: 41; Özçimi, 1989: 196)

Diğer taraftan Hasan Şuûrî'nin de şöyle bir tasnifi dikkat çekicidir:

- a. Araplar'ın huzurunda hüseyinî makamı ve bu makama tâbî olan makamlar,
- b. Acemler'in önünde irak makamı ve bu makama tâbî olan makamlar,
- c. Türkler'in meclisinde uşşak makamı ve bu makama tâbî olan makamlar,
- d. Rum ve Efrenkler'in (Frenk, Avrupalı) katlarında bûselik makamı ve bu makama tâbî olan makamlar,
- e. Âlimler katında rast makamı ve bu makama tâbî olan makamlar,
- f. Sultan Melik ve Emirler'in huzurunda ısfahân makamı ve bu makama tâbî olan makamlar,
- g. Sûfiler katında rehâvî makamı ve bu makama tâbî olan makamlar,
- h. Dervişler meclisinde hicaz makamı ve bu makama tâbî olan makamların icrâsı münasıptir (Hasan Şuûrî, vr.87^a-87^b; Mehmed Hafid Efendi ise eserinde bu konuda sadece baştan ilk 4 maddeyi sıralamıştır: Bkz. Uslu, 2001: 53-54).

Makamların Gün İçerisindeki Vakitlerle İlişkileri:

XV. yüzyıldaki mûsiki nazariyatının önemli kaynaklarından *Risâle-i Mûsiki* adlı Türkçe eserinde Kırşehirli Nizameddin oğlu Yusuf bu konuda şu tasnifi vermektedir:

i. Sabahtan kuşluk vaktine kadar şu makamlar uygundur: uşşak, hüseyinî, kûçek, nevrûz, zilkeşhâverân, nişâvurek, hisâr, rekb, rekb-i nevrûz, muhayyer, hüseyinî acem, çârgâh acem, sipihr, uşşak, mâye, nevâ, aşîran.

ii. Kuşluktan ikindi vaktine kadar: irak, zengüle, nevâ, gevâşt, sigâh, zâvilî, rûy-i irak, hisârek, segâh mâye, müsteâr, nihâvend, hümâyün, irak mâye makamlarının uygun olduğunu belirtmiştir (Doğrusöz, 2012: 89).

Aynı dönemde yazıldığı tahmin edilen *Rûhperver* adlı eserde, bu konu şöyle ifade ediliyor:

1. Sabahtan kuşluğa kadar: hüseyinî, uşşak, nevrûz, dilkeşhâverân, nişâburek, hisâr, rekb, muhayyer, acem, çârgâh, sipihr, mâye, nevâ-yı aşîran, nevrûz-i Rûmî,
2. Kuşluktan ikindiye kadar: irak, zengûle, güvâşt, sigâh, nihâvend, müsteâr, hümâyun, irak, mâye, müberka', zâvilî, rûy-ı irak, sâzkâr, mutedil sigâh, acem,
3. İkindiden yatsıya kadar: ısfâhan, bûselik, beste ısfahan, ısfahânek, zirkeşîde, nigâr, zemzem, gerdâniye, vech-i hüseyinî, karcıgâr,
4. Yatsıdan sabaha kadar: rast, büzürg, şehnâz, selmek, nîriz, pençgâh, uzzâl, hicaz, muhâlif, nühüft, bahr-i nâzik, râhatülervâh, muhâlifek, Türkî hicaz münasıptir (Cevher, 2004: 41).

Gevrekzâde de, *Risâletü'l-mûsikiyye* adlı eserinde aynı bilgileri vermektedir (Turabi, 2015: 123). Yine aynı dönemde yazıldığı tahmin edilen mûsiki nazariyatı eserlerinden *Matla*'ın yazarı Seydî (ö.?), yukarıdaki listeden, çok az bazı farklılıklarla yeni bir tablo vermiştir:

- a. Sabahtan kuşluğa kadar olan vakte münasip makamlar: kûçek, hüseyinî, uşşak, nevrûz, zîrkeşhâverân, neşâvürek, hisar, rekb, nevrûz, muhayyer, hüseyinî acem, çârgâh acem, sipihr, uşşak, mâye, nevâ, aşîran, nevrûz-i Rûmî,
- b. Kuşluktan ikindiye kadar: irak, zengûle, nevâ, güvâşt, segâh, sâz-ı ûlâ, rû-yı irak, hisârek, segah mâye, müsteâr, nihâvend, hümâyun, irak mâye, müberka', sâzkâr, mu'tedil segâh, acem, irak acem,
- c. İkindiden yatsıya kadar: ısfahân, rehâvî, bûselik mâye, beste ısfahân, ısfahânek, zirkeşîde, nigâr, zemzem, gerdâniye, bûselik, vech-i hüseyinî, karcıgâr,
- d. Yatsıdan sabaha kadar: rast, hicaz, büzürg, şehnâz, selmek, bestenigâr, nîrizî, gerdâniye, nigâr, aşîran, pençgâh, rast mâye, uzzâl, acem, hicâz-ı muhâlif, râhatülervâh, muhâlifek, hicâz-ı acem, nühüft, nihavend, bahr-i nâzik, hicâz-ı Türkî, hicaz rekb (Arısoy, 1988: 84-85).

Günün Küçük Zaman Dilimlerinde Dinlenmesi Önerilen Makamlar:

Bu konuda çeşitli tasnifler yapılmıştır. *Rûhpervêr*'de yapılan tasnif şöyledir:

- seher vaktinde: rast ve rehâvî
 sabah vaktinde: hüseyinî
 gün doğarken: mâye
 kuşluk (sabahla öğle arası) vaktinde: irak
 zuhr (öğle) vaktinde: nihâvend
 beynessalâteyn (öğle-ikindi namazları arası): muhâlifek ve hicâz
 asr (ikindi) vaktinde: bûselik
 gün biterken: uşşak
 mağribte (güneş batımı) zengûle
 işâtü'l-âhir (akşamla yatsı arası) vaktinde: muhâlif
 mısfulleyle (gece yarısı) de: rast,
 sülüsülâhir (uyku vakti): zîrefkend (Cevher, 2004: 41).

Şuurî Hasan'ın *Ta'dilü'l-emzice*'de yaptığı tasnifte bu sıralama içerisinde, sadece “kuşluk vakti”; Mehmed Hafid Efendi'nin *ed-Dürer*'inde ise “gün doğarken, kuşluk vakti, öğle-ikinci namazları arası ve akşam-yatsı arası vakitleri” yer almamaktadır (Hasan Şuûri, nr.66: vr. 86^a - 86^b); (Uslu, 2001: 53).

Fethullah Şirvânî'nin yazdığı *Mecelletun fi'l-mûsika*, Lâdikli Mehmed Çelebi'nin *Risâletü'l-Fethiyye* ve *Zeynüelhân* adlı eserlerinde, Hasan Kâşânî'nin *Kenzü't-tuhaf*'ında bu konuda “Şeyh İbn Sînâ'dan nakledilmiştir” ifadesi altında şu tasnife yer verilmiştir.¹

subh-ı kâzib (güneş doğmadan önce gündoğusunda görülüp sonra kaybolan geçici aydınlık) vaktinde: râhevî

subh-i sâdık (geçici aydınlıktan sonra tan yerinde ufuk boyunca görülen ve güneşin doğuşuna kadar devam eden aydınlık) vaktinde: hüseynî

güneşin iki mızrak boyu yükseldiği vakitte: rast

kuşluk vaktinde: bûselik (ebûselik)

güney yarısında: zengûle

öğle vaktinde: uşşak

iki namaz (öğle-ikinci) vakitleri arasında: hicaz (hicâzî)

ikinci vaktinde: ırak

güneş batarken: ısfahân

akşam vaktinde: nevâ

yatsı namazından sonra: büzürg

uyku vaktinde: muhâlif makamında besteler gerekir (Akdoğan, 2009: 238-239; Bardakçı, 2011: 132; Tekin, 1999: 205; Ladikli Mehmet Çelebi, nr. 4380, vr.123^{a-b}; Yıldız, 2011: 82-83, 169-170).

Ancak *Mecelletun fi'l-mûsika* ve *Kenzü't-Tuhaf*'ta bu tabloya şu ilâvelerde bulunulmuştur: “Uyuyamazsa şehnaz makamıyla besteler söylemeye devam ederler. Çünkü muhâlif ile şehnaz birbirinin zıddıdır. Buradaki muhâlif kelimesinden amaç zîrefkend makamıdır”.

Hızır b. Abdullah ise *Kitabü'l-edvâr* adlı eserinde şöyle bir tasnif veriyor:

subh-ı sâdıkta: rehâvî

aydınlıkta: hüseynî

güneş doğduğunda: hicâz

kuşluk vaktinde: ırak

öğle vaktinde: rast

iki namaz (öğle-ikinci) ortasında: zengûle

ikinci vaktinde: bûselik

gün batımında: uşşak

¹ Ancak, yapılan araştırmalarda bu bilgilerin İbni Sînâ'nın Şifâ ve Necât adlı eserlerinde bulunmadığı tespit edilmiştir.

akşam vaktinde: zîrefkend

yatsun vaktinde: isfahân

dün buçuında (gece yarısı): nevâ makamını çalmak gerektir (Özçimi, 1989: 195).

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin *Tedkik ü Tahkik* adlı eserinin “mukaddime” bölümünde ifade ettiği gibi “İnkâr hastalığına tutulmuş insanların dışında herkes, ırlamak ve ezgi dinlemekten zevk alır. Çünkü ezgi dinlemekten zevk almak gönül ve can sağlığına delildir.” (Nâsır Abdülbaki Dede, nr. 1242/1: vr.3^a; Tura, 1997: 3) Hâşim Bey *Mecmuâ*'sında makamların insan vücudu üzerindeki etkileri ile “makamlar ve anâsır-ı erbaa (dört unsur; ateş, su, hava ve toprak) arasındaki ilişkiyi, makamların insan vücudundaki tesir noktalarını, kalbe etki eden müzikal vuruşları (düm-tek gibi), makamların insan ruhuna etkileri ve etki ettiği vakitleri gösteren resimli anlatımıyla (Hâşim Bey, nr.1853: 64-68; Yalçın, 2016: 43) 19.yüzyıl Türk müziğinde makam ve terapi ilişkisine değinmiştir.

Müzik Terapinin Disipline Edilmesi Ve Kurumsallaşma Süreci

1600'lerde Mud, Burette ve Baglivi gibi hekimler müziğin melankoliyi tedavi ettiğini savundukları söylenirken (Licht, 1946), hekim Louis Roger, 1748'de *A Treatise on the Effects of Music on the Human Body* başlıklı bir kitap yayınlamıştır (Soibelman, 1948). Shakespeare, 1595'te yazdığı *Kral Richard* adlı eserinde müziğin ruh hastalıkları üzerindeki etkisine değinmiştir. Dr. R. Brocklesby, Londra 1749 baskılı eserinde, hastalık seyrinde eski ve modern müziğin etkilerini incelemiştir (Birkan, 2014: 38-39).

Müziğin sağlıkla ilgili rolüne dikkat çeken benzer bir makale, 1789'da *Columbian Magazine*'de yayınlanmıştır. Daha sonra Davis, Gfeller ve Thaut (1992) bu yazıda, “müzik terapinin bugün de kullanılan ve Avrupa'daki müzik terapi pratiklerinin bulgularını sağlayan temel müzik terapi prensiplerini” ortaya koymuştur. Makale, müziğin terapötik bir unsur olarak görünüşünü, 1804'de Edwin Augustus Atlee'nin doktora tezine dayandırmıştır. Sonraki yüzyılda, müzik terapi makalesine referans gösterilen bu kaynaktır. 1800'lerde bazı yazarlar müziğin terapötik potansiyelinden bahsederken, diğerleri “yaşamı iyileştirmek” için müziği desteklemekteydi. Örneğin, İngiltere'de 1891'de canlı müzik performansçılarıyla hastanedeki hastaları uyarıcı ya da sakinleştirici amaçla müzik kullanıldığı söylenir. 1800'lerin sonu 1900'lerin başında bir takım bireysel profesyonel müzik terapi kurumları aktifleşmiştir. Eva Vesceluis, Isa Maud Ilse ve Harriet Ayer Seymour bu işi uygulayan üç isim olarak bilinir. Örneğin Vescelius, ritmin öncelikli öneme sahip olduğuna inanırdı. Ateş yükseldiği esnada, “yumuşak ve ritmik olarak çalındığında solunum ve nabzın normalleşeceğine” ve “ağırkanlı/tembel vücut ve akıl şartlarını” ritmik vals, mazurka ya da polka'nın kullanımının iyi geleceğine inanırdı (Byers, 2012: 38).

Erken klinik çalışmalara rağmen, müzik terapinin profesyonel düzenlemeleri, II. Dünya Savaşı esnasında Amerikan ordusunun yaralı askerler için müzik programı kurmasıyla başlamıştır. Tarihsel olarak müzik, askerleri eğlendirmek, fiziksel ve ruhsal olarak yeteneklerini desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Ancak, II.Dünya Savaşı esnasında geliştirilen program, sistematik olarak öncelikle moral yükseltici ve akabinde sağlığı iyileştiren donanımlı ve ölçülü bir programdır. Özel Servis Müzik Şefi Kaptan Howard C. Bronson şarkı kitapları, müzik yazısı, cep enstrümanları, müzikal etkinlikler düzenleme ve kaydedilen müziklere erişim sağlayarak kullanımına başladı. Bronson, “savaşan bir ordunun çok önemli bir unsuru müziktir” fikrini orduya öğretiyordu (Byers, 2012: 27).

1943'de Amerika'da geliştirilen yeni bir programda müzik etkinlikleri mevcuttu. Bu program, yaralıların “en iyi fiziksel ve ruhsal kondisyonla göreve ya da sivil yaşama devam etmesi” hedefine sahipti (Rorke, 1996: 190). Aynı zamanda, müziğin insanları bir araya getirmesinde, duyguların ve topluluk hissini yaratımında etkili olduğu inancına dayanıyordu. Bu doğrultuda üç ayrı program tasarlanmıştı: *Aktif katılım*, *pasif katılım* ve *ses-algısı*.

Aktif katılımcılarda, rehabilite olabilecekleri egzersizlerle alıştırmalar yapılır. Göğsünde problem olan erkekler, nefesli enstrümanlar çalarak; ortopedik problemleri olanlar belki davul çalarak katılırdı. Onlar müziği yalnızca egzersizlere eşlik için değil, orkestralara katılımcı olarak, kulüplere ve hastanelerde diğerleriyle de beraber çalabilirdi. Grup şarkı etkinliklerinde ve bireysel derslerde, mızıka ya da gitar (ukelele) çalınırdı. Aktif katılım programının en önemli unsuru, performansların kayıt edilmesidir. **Pasif katılım** programı, müzik dinleme ve tartışma ile müzikal algı üzerine odaklanırdı. Bu programın amacı, insanların sosyal ve ruhsal yeteneklerini sürece adapte etmek, fiziksel ve psikolojik cevaplar ile hastanın kendini iyi hissetmesine katkıda bulunmasıdır. **Ses-algısı** programı ise belirgin cevaplar elde etmeksizin müzik dinleyerek katılım sağlanmasına yöneliktir. Bunlara ilaveten, bu üç programa dahil olmayanlar için de “özel aktiviteler” mevcuttur. Müzik enstrüman yapımı, şarkı yazma, müzikal yarışma gibi.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda Amerika'da 122 yaralı hastanelerde müzik terapi personeli ile tanışmış ve terapistlerin çoğu tıp personelinin gözetiminde ücretsiz gönüllü olarak ya da yarı-zamanlı olarak çalışmıştır. Bu ilk program 1944'de Michigan State Üniversitesi'nde kabul edildi (Byers, 2012: 41). Bu gelişme sonrasında sayısız üniversitede girişimler başladı. Bilinen anlamıyla müzik terapi, Michigan Devlet Üniversitesi'nde lisans programının ve Kansas Üniversitesi'nde lisansüstü programının ilk kez açılışı ile yaklaşık 1944'den beri devam etmektedir. 1950'de kurulan *Müzik Tedavisi Ulusal Birliği* (The National Association for Music Therapy) ve 1971'de kurulan *Müzik Terapi Amerikan Birliği* birleşimi ile 1998 yılında *Amerikan Müzik Terapi Birliği* kurulmuştur. Ayrıca bir takım küçük ulusal kuruluşlar da mevcuttur (Birkan, 2014: 48). *Regulation Music Therapist* (RMT) kuruluşu ve (1983 yılında ayrı bir organizasyon olarak *Certification Board for Music Therapy* resmi müzik terapistleri ehliyetlendiren bir kuruluş) the *Journal of Music Therapy* ve *Music Therapy Perspectives* gibi süreli yayınlarla birlikte süreç gelişmiştir.

İngiltere ve Avrupa'da Müzik Terapi Gelişmeleri

II. Dünya Savaşı esnasında Avrupa ve Amerikan hastanelerinde kullanılan müzik, askeri birlikleri eğlendirmek, moral vermek ve iyileşmelerine yardımcı olmak amacıyla başlamışken, 1950'lere kadar Avrupa'da müzik terapi henüz profesyonelleşmemişti. Bu süreçte, İngiltere'nin müzik terapi gelişimindeki öncü ismi Juliette Alvin olmuştur. 1958 yılında *Society for Music Therapy ve Remedial Music Therapy* (daha sonrasında British Society for Music Therapy olarak yeniden isimlendirildi) kuruldu. Bu gelişmeyi takiben on yıl sonra *Guildhall School of Music and Drama*'da ilk eğitim programı açıldı. Birçok iyi bilinen Avrupalı müzik terapist Mary Priestly (kendi etkili müzik terapi modelini geliştirmiştir), Tony Wigram, Leslie Bunt, Amelia Oldfield ve Helen Odell-Miller da dahil Alvin'in denetiminde alana dahil olmuştur. Alvin, önceleri otistik, zihnen zarar görmüş, ve/veya fiziksel engeli olan çocuklar ile çalıştı. Müziğin bilinç dışı bir yüzeyi ortaya çıkardığına inanıyordu. Çalışmasının temelinde, doğaçlama olarak hastanın müzikle ilişkisindeki gelişime odaklanıyordu. 1966 yılında *Arjantin Müzik Terapi Derneği* kuruldu ve Buenos Aires'de bu alanla ilgili bir eğitim başlatıldı. Rolando Benenzon 1968'de Juliette Alvin'i de davet ettiği ilk *Latin Amerika Müzik Terapisi Günleri*'nin ve 1971 yılında ise *Traite des objets musicaux* (Müziksel Nesnelere Üzerine) kitabının yazarı Pierre Schaeffer'i de davet ettiği ilk *Amerikalılar Arası Müzik Terapisi Kongresi*'nin başkanlık görevini üstlenmiştir. 1974 yılında Paris'teki ilk *Dünya Müzik Terapisi Kongresi*'nde birçok isim ile birlikte Benenzon da vardır. (Ducourneau, 2016: 11)

2005 yılında İngiltere'de bu konuyla ilgili 6 eğitim programı mevcuttu. 1991 yılında Bristol Üniversitesi'nde ilk program açıldı. Genel olarak, İngiltere'de müzik terapi pratikleri günümüzde de doğaçlama müzik kullanımına dayalıdır. Biri, müziğe terapi esnasında kullanan, diğeri ise psikodinamik teorilere dayalı, terapötik ilişkileri önemseyen iki temel teoriden etkilenen yöntemler kullanılır. Diğer Avrupa ülkelerindeki gelişmeler, İngiltere'yi takiben daha çok psikoanalitik, psikodinamik, hümanistik, bütünleyici-gelişim ya da Gestalt yaklaşımlarla bütünleşmiştir. 1970'lerin sonunda müzik terapi çalışmaları Hollanda, Norveç, İsveç, Danimarka, Almanya, Avusturya, Fransa,

İsviçre, Yugoslavya ve Belçika'da başladı. *Avrupa Müzik Terapi Konfederasyonu* (European Music Therapy Confederation) 1989 yılında birçok ülkede müzik terapi servislerini açtı. Bu konfederasyona 2005 yılında İtalya, İspanya (ikisi de üye oldu) Kıbrıs, Estonya, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İsrail, Litvanya, Malta, Polonya, Portekiz, İsviçre ve San Marino da eklendi (Byers, 2012: 44).

Dünya Genelinde Müzik Terapi Gelişmeleri

Amerika'da başlayan müzik terapi çalışmaları kısa sürede dünyaya yayıldı. Amerika ya da İngiltere'de eğitim gören bir kişi kendi ülkesine döndüğünde öğrendiklerini de beraberinde götürdü ya da müzik terapi sahasındaki önemli kişiler sunumlar vasıtasıyla bu fikirleri yaydılar. Her bir ülke kendi kültür ve politikası bağlamında çalışmalarını şekillendirdi. Polonya ve Hollanda müzik terapiyi psikiyatri hastanelerinde başlattı. Örneğin, bu müzik terapi modeli psikodinamik modellere dayanır (Byers, 2012:45). Finlandiya müzik terapiyi başlangıçta çocuklarla engelli gelişiminde kullandı ve şimdilerde çocuk ve yetişkinlerde ruhsal bozuklukları destekleyici çalışmalarla devam ediyor. Yeni Zellanda'da Juliette Alvin'in bir öğrencisi tarafından başlatılan çalışmalar, günümüzde ülkenin terapistleri tarafından Alvin'in modeline göre çalışmalarını devam ettiriyor.

Güney Afrika müzik terapistleri, eklektik bir yaklaşımın yanı sıra çalışmalarını "yaratıcı müzik terapi" modellerinden *Nordoff-Robbins Müzik Terapi*'ye dayandırmakla birlikte, müzik tedavisi resmi olarak ilk kez 1999'da Pretoria, Güney Afrika'da başlamıştır. Batı'da eğlence öğesi olmasından farklı olarak Afrika kültüründe müzik, hikayeler aktarmak, yaşam olaylarını kutlamak veya mesaj göndermek için kullanılmaktadır. Hindistan'ın ilk müzik terapisti olan Dr. Bhaskar Khandekar, klasik bir viyolonist, müzikte master, müzik terapide doktora derecelerine sahiptir ve 1993'den beri bu konuda çalışmaktadır. Hindistan'da her yıl 13 Mayıs, *Müzik Terapi Günü* olarak kutlanmaktadır. 1949'da bugünkü anlamıyla olmasa da Avustralya Kızıl Haç'ının konserleriyle müzik terapi çalışmaları başlatılmış bu arada 1975'de *Avustralya Müzik Terapi Birliği* kurulmuştur (Birkan, 2014: 48). Bu bölgede müzik terapi, psikodinamik kavramlardan gelişen eklektik bir yaklaşımla şekillenirken, nadiren de olsa doğaçlama kullanılmaktadır. Arjantin'de müzik terapi, önceleri Dalacroze'un müzik eğitimindeki ritmik yaklaşımından elde ettiği bilgileri birleştiren Amerikalı-öğretici terapist olan Benenson tarafından başlatıldı. Günümüzde birçok müzik terapi modeli mevcut olmasına rağmen, Arjantin'de en genel kullanım Benenson'un vücut-ses-müzik (body-sound-music) tekniğidir. Fransa, İspanya ve İsrail gibi bazı ülkelerde, davranış ve tıp kaynaklarının bir arada var olduğu psikodinamikten türemiş çoklu yaklaşımlar mevcuttur (Blasco & san Vincente, 1993; Lecourt, 1993; Sandbank & Sekeles, 1993; Byers, 2012: 45). Müzik terapi yalnızca Amerika, Avrupa ve Avustralya/Yeni Zellanda'da değil, geçtiğimiz son 20 yılda Uzak Doğu'da da yerini aldı. Hindistan'daki müzik terapistler günümüzde *ragaları* kullanarak, belirli hastalıklara ve rahatsızlıklara etki edecek araştırmalar yapmaktadırlar. Japonya'da ise geleneksel şifacıların teorileri ve onların kullandığı akupunktur bitki özlü tıp, nefes egzersizleri gibi teknikler müzik terapi pratikleri ile bütünleştirilmiştir. Benzer şekilde Çin'de, müzik terapistler müzik ile elektro-akupunktur tedavisini birleştirmekle ilgilidir (Byers, 2012: 46) ve bunu geleneksel Çin tıp teorisine entegre etmiştir.

Sonuç

Müziğin insan bedeni ve his dünyası üzerindeki etkileri ve müziğe yüklenen anlamlar, İslamiyet'ten önce Türk Devletleri'nden ve Antik dönem uygarlıklarından beri çeşitli kaynaklar vasıtasıyla karşımıza çıkmaktadır. Müziğin etkileri, hastalıkların tedavisinden, korku-endişe vb. hisleri uzaklaştırmaya, günün zaman dilimleri ve/veya haftanın günleri itibariyle kullanılması gerekli görülen makamlardan, makam-ten ilişkisine kadar çeşitli coğrafyalarda farklı ifadelerle anlatılmıştır. 18. yüzyıldan sonra kurumsallaşmaya başlayan bu alan günümüzde müzik bilimsel bir nitelik kazanmış ve giderek artan bilimsel araştırmalara konu olmuştur. Bu makalede, dünya genelinde müziğin insan yaşamı, his dünyasına ilişkin sağaltımsal özelliği ile ilgili kaynaklar kronolojik bir

sırayla aktarılmış ve müzik terapinin kurumsallaşma süreci incelenmiştir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde müziğin tedavi amaçlı kullanıldığı mekanlardan örnekler verilirken, kadim kaynaklar arasında müziğin makamsal bağlamda tesirlerinin yüzyıllardır devam ettiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî Nâsır Dede, *Tedkik ü Tahkik*, nr. 1242/1
- Abdülbâkî Nâsır Dede (1997). *Tedkik ü Tahkik*, (Nşr. Yalçın Tura), İstanbul: Pan Yay.
- Abdülkâdir-î Merâgî (2009). *Câmiu'l-elhân* (nşr. Bâbek Hazrâî), Tahran.
- Albayrak, Canan (2007). *Anadolu'da Kybele – Attis Kültü*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Gazi Üniversitesi.
- Ak, Ahmet Şahin (2017). *Avrupa ve Türk – İslâm Medeniyetinde Müzikle Tedavi Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları*, İstanbul, Ötüken Yay.
- Akan, Nesrin (2012). *Platon'da Müzik*. İstanbul: Bağlam Yay.
- Akdoğan, Bayram (2009). *Fethullah Şirvânî ve Mûsikî Risâlesi Mecelletun Fi'l Mûsika* Ankara.
- Altundağ, Ayşe (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Türk Mûsikisi İle Alâkalı Bilgiler* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. Marmara Üniversitesi.
- Arısoy, Mithat (1988). *Seydî'nin el-Matla'Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Marmara Üniversitesi.
- Bardakçı, Murat (2011). *Ahmedoğlu Şükrullah. Şükrullah'ın Risâlesi ve 15. Yüzyıl Şark Musikisi Nazariyatı*, İstanbul: Pan Yay.
- Birkan, Z. Işıl (2014). “Müzikle Tedavi, Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları”. *Ankara Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi*. Ankara.
- Blacking, John (1974). *How Musical is Man?* London: University of Washington Press.
- Byers, L. Kerry (2012). *A Philosophical Inquiry of Music Therapy: Seeking Points of Unification*. Degree of Doctor of Music. Canada.
- Colombe, Casimire (2012). *Müziğin İnsan ve Hayvanlara Etkisi*, İstanbul, Ötüken Yay.
- Çakır, Ahmet (haz.) (2017). *Nağmeler Bahçesi, Hadâiku'n-Neğamât*, Ankara.
- Doğrusöz, Nilgün (2012). *Yusuf Kırşehirî'nin Müzik Teorisi*, Kırşehir, Kırşehir Valiliği.
- Ducourneau, Gerard (2016). *Müzik Terapi İlkeleri*, İstanbul, Nobel Akademik Yay.
- Gevrekzâde Hasan, *Neticetü'l-fikriyye fi tedbîr-i velâdeti'l-bikriyye*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler, Türkçe Yazmalar, nr.7092.
- Gevrekzâde Hasan, *Risâletü'l-mûsikîyye mine'd-devâi'r-rûhâniyye*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr.571/2.
- Giola, Ted (2006). *Healing Songs*. Durham, N.C: Duke University Press.
- Goher Vural, Feyzan (2016). *İslamiyetten Önce Türklerde Kültür ve Müzik Hun, Kök Türk ve Uygur Devletleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gouk, Penelope (2000). Sister disciplines? “Music and medicine” in historical perspective. In P. Gouk (Ed.), *Musical Healing in Cultural Context* (171-216) Ashgate, UK: Aldershot.
- Grebene, Bekir (1976). “Müzikle Tedavi. III”, *Musiki Mecmuası*, S.318, İstanbul.
- Grebene, Bekir (1978). *Müzikle Tedavi*. Ankara.

- Güvenç, R. Oruç (1999). “Türk Müzik Terapi Geleneği”, *Osmanlı-10-Kültür ve Sanat*, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Hasan Şuûrî. *Ta’dilü’l-emzice*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Tıp Yazmaları, nr.66.
- Haşim Bey (1853). *Mecmuâ*, Dersaâdet.
- Horden, Peregrine (2000). *Music as Medicine: The History of Music Therapy Since Antiquity*. Aldershot: Ashgate.
- İhvân-ı Safâ Risâleleri* (2012). (ed.Abdullah Kahraman). İstanbul. C.I.
- Koç, Ferdi (2010). *Abdülaziz b.Abdülkâdir Merâgî ve “Nekâvetü’l-Edvâr” İsimli Eserinin XV. Yüzyıl Mûsikî Nazariyatındaki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Ankara Üniversitesi.
- Köprülü, Fuad (1996). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara.
- Ladikli Mehmet Çelebi. *Zeynülehân*, İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar, nr. 4380.
- Licht, Sidney (1946). *Music in Medicine*. Boston: New England Conservatory of Music.
- Nağmeler Bahçesi, Hadâiku’n-Neğamât* (2017). Haz. Ahmet Çakır, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. C.8-9 Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Özçimi, M. Sadrettin (1989). *Hızır Bin Abdullah ve Kitâbü’l-Edvâr*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Marmara Üniversitesi.
- Rorke, M. Ann (1996). “Music and the Wounded of World War II”. *Journal of Music Therapy*, 33 (3).
- Rûhperver* (2014). (nşr.M.Hakan Cevher). İzmir.
- Soibelman, Doris (1948). *Therapeutic and Industrial Uses of Music*. New York: Columbia University Press.
- Tekin, Hakkı (1999). *Ladikli Mehmed Çelebi ve er-Risâletü’l-Fethiyyesi*, Doktora Tezi. Niğde. Niğde Üniversitesi.
- Terzioğlu, Arslan (1984). “İbn Sînâ ve Türk Çocuk Psikiyatrisi”, *İbn Sînâ: Doğumunun Bininci Yılı Armağanı (haz.Aydın Sayılı)*, Ankara.
- Turabi, A. Hakkı (1996). *el-Kindî’nin Mûsikî Risâleleri*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Marmara Üniversitesi.
- Turabi, A. Hakkı (2015). *Gevrekzâde Müzikle Tedavi ve Amasya Dârüşşifâ Örneği*, Amasya.
- Uslu, Recep (2001). *Mehmed Hafid Efendi ve Musiki*, İstanbul, Pan Yay.
- Uslu, Recep (2015). *Merâgî’den Sultan II. Murad’a Müziğin Maksatları. Makâsîdu’l-Elhân*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Uygun, M. Nuri (1999). *Safiyüddin Abdülmü’min Urmevî ve Kitâbü’l-Edvâr’ı*, İstanbul. Kubbealtı Neşriyatı.
- Yalçın, Gökhan (2016). *19.Yüzyıl Türk Musikisinde Hâşim Bey Mecmuası Birinci Bölüm Edvâr*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Yıldız, Zeynep (2011). *Hasan Kâşânî’nin Kenzü’t-Tuhaf Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Marmara Üniversitesi.
- Winn, Thomas, Crowe, Barbara J., & Moreno, Joseph J. (1989). “Shamanism and Music Therapy”. *Music Therapy Perspectives*, 7: 67-71.